

Horndals Brukspark

Föreningen Horndals Brukspark

Brukscafé och Bruksmuseum, minigolfbana, fiske i sme'dammen och olika sommarevenemang.

Vid R 68, 25 km från Avesta, ligger Horndal, en av de många bruksorterna i Bergslagen. Redan på 1600-talet fanns här hytta i Valla och hammare i Horndal, samt två s k tyskhärdar. Med vallonerna kom vallonsmidet, och när Joseph Michaeli och Filip Bergendal 1861 köpte bruket, byggdes Lancashirehärdar, nya smedjor och fler bostäder åt de smeder, som behövdes för den ökande verksamheten. Tiden från 1860 - 1886 räknas som den mest expansiva epoken i Horndals historia. När Lancshiresmedjan var helt utbyggd (1886), var den *världens största under ett tak!*

1872 bildades Horndals Jernverks AB, 1875 kom järnvägen till Horndal. Den gamla hyttan i Valla brann ned, och en ny byggdes i Horndal. I Näs byggdes ett finvalsverk och anlades en kraftstation för att förse industrin i Horndal med el-kraft.

1896 gjordes en stor investering i Horndal: man byggde två martinugnar med en kapacitet på 10 ton och göt-, grov- och mediumvalsverk. I 80 år producerades järn enl. denna metod.

1927 kom Horndals bruk till Fagerstakoncernen. Med mycket små investeringar producerade man under andra världskriget stora mängder järn – den s k Horndalseffekten. 1953 togs ett nytt finvalsverk i bruk, där det producerades handelsstål. 1972 – 1978 arrenderade Boxholms AB Horndals bruk.

Den sista juni 1979 kom "bruksdöden" till Horndal, i dess spår arbetslösheten. Men människorna i Horndal gav sig inte. De hittade nya vägar. Idag finns på de gamla bruksområdet sju företag med 90 anställda.

Den vackra parken kring brukskontoret, bruksmässen och förvaltarbostaden övertogs 1995 av Föreningen Horndals Brukspark och sköts ideellt. Föreningen vill verka för bevarandet och utvecklingen av parken och byggnaderna där. Bruksparken ska vara en mötesplats för alla människor oavsett ålder.

Vandring i bruksparken:

1. *Brukskontoret*, troligen den äldsta av byggnaderna, som finns kvar på området. Redan före år 1700 var den kontorslokal. Senare byggdes den om till gästrum och Herrgårdens stora kök. På 1900-talet blev byggnaden åter kontor med tjänsterum för bl a platschefen. På övre våningen installerades på 1960-talet ritkontoret. Idag finns i byggnaden ett café och utställningslokaler.
2. *Bruksmässen*:
Byggnaden uppfördes 1877 sedan den s k västra flygeln brunnit ned. En tid var här kontor, men byggnaden har även varit tjänstebostad för brukets jägmästare och senare för inspektören på jordbruket. I modern tid var här sammanträdesrum för företagsnämnd och skyddskommitté. Idag hyr Horndals lottakår undervåningen. På övervåningen finns Horndals Bruksmuseum.
3. *Tvätt- och bryggstugan*
byggdes för att betjäna herrgården. Med åren blev bryggstugan tvättstuga och användes – av tjänstmännen! – långt in på 1900-talet.

4. *Kuskbostaden*

Bostad åt brukets kuskar, senare chaufförerna. På 50-talet förvandlades byggnaden till "vargungelya" för Horndals scouter.

Idag är kuskbostaden rustad i originalskick och används bl a vid julslytningar.

5. *Rättarbostaden*

Byggnadsår 1862. Här bodde rättarna vid Horndals bruk ända till 1900.

På 1930-talet förvandlades rättarbostaden till läkarmottagning och bostad åt distriktssköterskan.

De sista åren före brukets nedläggning fanns här kontoret.

6. *Parken*

Troligen anlades parken i samband med att herrgården stod färdig år 1776. Parker och byggnader var ju då, som nu, ett sätt att visa sin sociala status. Herrgårdslivet i parken nådde sin höjdpunkt i och med att Michaeli och Bergendal tog över bruket. Fester och stora besök avlöste varandra.

I början av 1920-talet blev parken delvis handelsträdgård.

Idag firas bl a Midsommar och Nationaldagen i parken.

Foto: Jonas Palm

Foto: Jonas Palm

7. *Sme'dammen*

Som namnet antyder tjänade dammen som energidepå för hamrarna i smedjan.

Dammens in- och utflöde kunde regleras.

En dammbordspojke på varje skift såg till att hamrarna fick det vatten som behövdes. Ofta fick pojkarna skäll och stryk av smederna!

Tidigare fanns på ön i dammen ett lusthus, där herrgårdens folk "luftade sig". Även brukets musikkår spelade där.

Idag är dammen muddrad och en ny bro har anlagts. På ön växer en lind.

8. *Räcksmedjan*

Här bedrevs tysksmide i 200 år. Smedjans gamla namn är "övre hammaren".

Räck- och smälthamrarna drevs med vatten. År 1854 revs tyskhärdarna och ersattes med två franche-comtehärdar. 1876 tillkom en ånghammare.

I räcksmedjan räckte (=sträckte) man ut råskenorna till 4-kant- och plattjärn. Man tillverkade även spett och axlar m m. Räcksmedjan var även ett komplement till smältsmedjan.

1915 upphörde driften i räcksmedjan.

Foto: Jonas Palm

9. Lancashiresmedjan

Även här, vid den "nedre hammaren", pågick

tysksmide i 200 år. 1859 revs de båda tyskhärdarna och ersattes med en lancashirehärd och en räckhärd. Ytterligare två lancashirehärdar tillkom år 1861. Fram till 1886 byggdes smedjan successivt ut till 15 härdar och var därmed, som redan nämnt, världens största lancashiresmedja under ett tak! Dessutom fanns här två ånghammare, en vällugn och

ett

råskenevalsverk.

1942 upphörde driften.

10. Kraftstationen

uppfördes 1919 och var ursprungligen avsedd som reservstation ifall el-leveranserna från Näs skulle utebli. Emellertid krävdes det så mycket vatten för stationens drift att sjön Rossen tömdes. Därför kunde stationen endast köras vid vårfloden. På 1930-talet upphörde driften

11. Modellboden

Här förvarades de modeller som tillverkades av brukets egen modellsnickare och användes vid gjutning.

Mitt i parken, där Herrgården stod (nedbrunnen 1900) står idag ett universalvalsverk med en minnestavla i gjutjärn. Den satt tidigare på Horndals hytta, som sprängdes 1978. Tavlan talar om för oss, att masugnen i Horndal påblåstes den 17 oktober 1885 i närvaro av VD, direktören, förvaltaren, ingenjören och masmästaren.

" Herren Wälsigne Arbetet"

Horndals järnstämpel var WS, och Horndal hörde till Österbergslagen ÖBN .

Två tackjärnstackor (ej smidbart järn) och ett göt från lancashiresmedjan (med kolhalten nedsatt, alltså smidbart) påminner om den tid, då kunniga masmästare sörjde för god kvalitet på järnet och skickliga smeder smidde efterfrågade produkter.

Bergslagen var länge Sveriges ryggrad och arbetarna i hyttan, i skogen och i jordbruket, oavsett rang, ägde yrkeskunnande och stolthet.

Text: Hanne Ivarsson Kommunikation

Källa: Intervju med Folke Nilsson, Horndal, april 2000

Boken om Bergslagen, Förlaget RUBICON, 1988

Folder, utgiven av Föreningen Horndals Brukspark, 1999